

AZ ÉLET MENETE ALAPÍTVÁNY HOLOKAUSZT VAGONKIÁLLÍTÁSA

HOLOKAUSZT

VAGONKIÁLLÍTÁS
www.eletmenete.hu

RAOUL WALLENBERG DÍJ, 2012
SOZIAL MARIE DÍJ, BÉCS, 2010
SIMON WIESENTHAL DÍJ, 2009

Bevezetés

Az Élet Menete Alapítvány 2003-ban történt alapítása óta dolgozik azon, hogy a holokauszt emlékezete ne merüljön feledésbe Magyarországon.

Utazó vagonkiállításunkat 2007-ben indítottuk útjára, évente tucatnyi magyar városba, sőt, néhány határon túli településre is eljutottunk a korabeli marhavagonban berendezett tárlatunkkal. Így a történelmi tények és a személyes sorsok megismertetése mellett azt is érzékeltetni szeretnénk, milyen körülmények között hurcolták el az embereket a deportálások során. A kiállítás képeket, filmeket, korabeli tárgyakat tartalmaz.

Schwarcz Sándor és Serebrenik Nelli életnagyságú megjelenítése teszi még személyesebbé a kiállítást. Schwarcz Sándor, a magát haláláig „az auschwitzi ember”-nek nevező debreceni futballista 4 év munkaszolgálatot és öt koncentrációs tábort élt túl, köztük Auschwitz-Birkenaut. Futballistaként beválogatták az auschwitzi fogoly-válogatottba. Az ő története alapján készült a világhírű magyar filmrendező, Fábri Zoltán Két félidő a pokolban című filmje. Egész életét az emlékezésnek, emlékeztetésnek, a felvilágosításnak szentelte. 2007-ben, 96 éves korában halt meg, emlékére Az Élet Menete Alapítvány 2015 novemberében táblát avatott a Debreceni Stadionban.

Serebrenik Nelli Újvidéken ment férjhez, ahol férje és két kisgyermeké az 1942-es újvidéki mézszárlás áldozatává vált, édesanyját pedig Auschwitz-Birkenauban ölték meg.

A vagonkiállítás kisfilmeket és videoklipeket is bemutat. Ezekből még jobban megérthetjük a több mint 70 évvel ezelőtt történeteket, illetve azt, hogy miért fontos napjainkban is az emlékezet: hogy nagyapáink múltja ne válhasson unokáink jövőjévé.

A vagonkiállítás részben akadálymentes, erről további információ a +36 30 215 4489 telefonszámon érhető el.

Zsidó élet a háború előtt

A zsidóság kisebb megszakításokkal a kezdetektől részese a magyar állam történetének. Életükben nagy változást a „kalapos király”, II. József (1780-1790) hozott, aki egyrészt számos, addig tiltott foglalkozást engedélyezett számukra, másrészt igyekezett bevonni őket a világi oktatásba, rászorítani őket a német nyelv használatára és német nevek felvételére. A 18. századra jellemző felvilágosodás eszméi a zsidókra is hatottak: addig zárt közösségeiket feloldották, ami utat nyitott az emancipációs és asszimilációs folyamatoknak.

Bár magyar állampolgársággal még nem rendelkeztek, az 1848-49-es magyar szabadságharcot több ezren támogatták: ki harccal, ki anyagilag.

1849-ben végül kimondták a zsidók egyenjogúsítását, mely az 1867-es kiegyezést követően vált valóságossá: a zsidók polgári és politikai jogok tekintetében az ország keresztény lakosaival egyenrangúakká váltak. Az 1868-as kongresszuson azonban az asszimilációs törekvésekről való gondolkodás három irányzatra szakította a zsidó egyházat. Az ország északkeleti régiójában élő ortodox zsidók továbbra is vallási alapon meghatározott

identitásukhoz ragaszkodtak: elsősorban zsidónak tekintették magukat. Azonban a magukat mózes-hitű magyarként definiáló neológ zsidóság a beolvadást, vagyis az asszimilációt választotta. A tudomány, az ipar, a gazdaság, a kultúra és a sport területén is meghatározó szerepet játszottak Magyarország felvirágoztatásában. Gondoljunk csak néhány ismert példára, mint Korányi Frigyes orvosra, Weiss Manfréd gyártulajdonosra, Molnár Ferenc íróra vagy Hajós Alfréd olimpiai bajnok úszóra. Csekély számmal ugyan, de egy harmadik irányzat is megjelent: a status quo ante. Ők a kongresszus előtti állapothoz ragaszkodtak.

1895-ben vált teljessé a zsidók polgári és vallási egyenjogúsítása, amikor az országgyűlés bevett felekezetté nyilvánította az izraelita vallás mindhárom irányzatát. Ettől kezdve már nem csak kikeresztelkedni lehetett szabadon, hanem akár a zsidó vallást is felvenni, és a egyes házasságoknak sem volt többé törvényi akadály.

Az első világháború előtti Magyarországon a lakosság 5 százaléka volt zsidó, akiknek a 77 százaléka vallotta magát magyar anyanyelvűnek, azaz magyar nemzetiségűnek.

*Neológ zsidók
a budapesti
Síp utcában,
a hitközségen.*

Zsidók a két világháború között, jogfosztás, MUSZ

Több tízezer zsidó harcolt Magyarorszáért az első világháborúban, akiket kitüntetéssel is elismert a haza, az antiszemitizmus mégis növekedésnek indult Magyarországon. Az egymást követő traumák – két forradalom, egy ellenforradalom és az ország területét és lakosságát megcsonkító trianoni békeszerződés - után a politikai elit és a közvélemény a zsidóságot tette meg bűnbaknak a problémákért. Miközben ők is ugyanolyan elszenvedői voltak ezeknek a traumáknak, mint az ország keresztény lakossága, őket kiállították ki felelősnek a háborús vereségért és a történelmi Magyarország széthullásáért. A befogadó politikát felváltotta a kirekesztés: 1920-ban megszületett a háború utáni Európa első antiszemita törvénye, a Numerus Clausus. A korabeli média és sajtó minden eszközét felhasználó zsidóellenes propaganda megalapozta a társadalom előtt az 1938 után születő két tucat jogfosztó törvény és több száz rendelet bevezetését. A vagonkiállítás is mutat erre példát: a Pesti Újság pavilonjának az 1940-es évek legelején készült fotóját, melyet a nyilas-keresztel díszített lap dekorál „Zsidómentes Magyarorszáért” című cikkel. Egy budapesti üzlet kirakatán olvasható felirat is része a dokumentációnak: „Magyarország őskeresztény kézben lévő egyetlen posztógyára. A törvények és rendeletek 1939-ig még vallási alapon, később már faji alapon rendelkeztek. Ez azt jelentette, hogy vallástól függetlenül a magyar állam azokat tekintette zsidónak, akiknek legalább két nagyszülője zsidó vallású volt.

1939 márciusában lépett életbe a honvédelmi törvény, mely a munkaszolgálat intézményét megalapozta. A háborúra készülődve a magyar honvédség a „megbízhatatlan egyéneket”, kommunistákat, nemzetiségieket, de elsősorban a zsidókat eltiltotta a fegyveres szolgálattól. Nekik eleinte még egyenruhában, karszalaggal megjelölve, ahogy kiállításon, a képen is láthatjuk Fein Bélánét és fivérét, Lászlót, később pedig civil ruhában kellett a fronton fegyvertelen szolgálatot teljesíteniük. A munkaszolgálat során mintegy 40 000 ember vesztette életét, köztük Radnóti Miklós költő is.

A joguktól megfosztott és az életükben korlátozott zsidók még így is viszonylagos biztonságban érezhették magukat Magyarországon, mivel ekkor még a zsidó közösséget nem bélyegezték meg és nem különítették el gettókból vagy zsidónegyedekben. Emiatt a környező országokból sokan Magyarországra menekültek. 1941 júliusában azonban megkezdődött a magyar állampolgársággal nem rendelkező zsidók összegyűjtése. Az elődeportálások során az áldozatoknak semmiféle szállást nem készítettek elő a hatóságok. A szabad ég alatt vártak sorsukra, ahogy a kép is illusztrálja a kiállítás anyagában. Ennek során mintegy 22 ezer rendezetlen állampolgárságú embert űztek ki az országból, s szolgáltattak ki a náci alakulatoknak. Többségüket az ukrajnai Kamenyec-Podolszkij környékén megölték.

*Rendezetlen állampolgárságú
zsidók deportálása
Ilosva-Huszt környékéről
(Ukrajna, Kárpátalja, 1941 augusztusa)*

A német megszállás

A magyarországi holokauszt történetében az 1944. március 19-i német megszállás hozott tragikus fordulatot. A Horthy Miklós kormányzó által kinevezett Sztójay Döme és kormánya készséggel együttműködött a náccal. A zsidók kevesebb mint két hónap alatt minden emberi és polgári jogukat elveszítették, vagyontárgyaikat pedig – még háziállataikat is – be kellett szolgáltatniuk a magyar hatóságoknak. A német megszállást követően a magyar hatóságok a zsidó írók, „rombolónak” minősített könyveit megsemmisítették, ahogy az 1944. június 15-én készült képen látható. Lakóhelyüket csak a kijelölt időben hagyhatták el. Április 5-e után megkülönböztető sárga csillagot kellett varrniuk a ruhájukra, s ezt a megkülönböztető sárga csillagot a gyerekeknek még az iskolai testnevelés órán is viselniük kellett. Egy 19 tagú családról készült korabeli képen láthatjuk, hogy a csillag színe, mérete, de még a viselésének pontos helye is elő volt írva. A csillag nem csupán megbélyegezte őket, hanem már a készülő fizikai elkülönítést is előkészítette. Április 16-án, alig egy hónappal a német megszállás után, Magyarországon is megkezdődött a gettók felállítása, ahol egy-egy lakásban több családot zsúfoltak össze. A gettókat fallal vették körül, s csendőrök őrizték a bejáratot. 2001-ben ezt a napot jelölte ki a Magyar Kormány a holokauszt emléknapjává. Míg Európa többi országában a zsidók évekig éltek embertelen körülmények között, napi 184 kcal fejadaggal, a higiénés feltételek teljes hiányában, addig Magyarországon már hetekkel a gettók kijelölése után a magyar hatóságok megkezdték a deportálásokat. A kőszegi zsidókat például a kiállításon is látható képek tanúbizonysága szerint a csendőrök a gettóból a pályaudvarra kísérték, ahonnan a szombathelyi gyűjtőtáborba szállították őket. A deportáltak nem rendelkeztek valós információkkal arról, hová kerülnek. Azt mondták nekik, hogy munkára és családi táborokba viszik őket. A deportálásokat a többi településen is csendőrök felügyelték. Az emberek kezében egy-egy bőrdöngőt látunk: mindössze

ennyit engedélyeztek számukra. A kiállításunkon elhelyezett korabeli tárgyakat és vallási kellékeket – lásd az imakendőt – tartalmazó bőrdöngök erre utalnak. A magyar állami gépezet aktív közreműködése és a lakosság közömbössége is hozzájárult ahhoz, hogy 56 nap leforgása alatt a teljes vidéki zsidóságot, 437 402 embert marhavagonokba zsúfolva, a mai Lengyelország területén lévő Auschwitz-Birkenaubába deportálták, ahol legtöbbször a megérkezés után azonnal meggyilkolták. Kiállításunk padlójára festett lábnyomok érzékeltetik az embertömeget: a napokig tartó út során egy-egy vagonban akár 80-100 embert kényszerítettek, sokan már az utazást sem éltek túl. A gázkamrákban a Zyklon-B kristályból kioldódó méreggel fojtották meg az áldozatokat. A holttesteket még egyszer átkutatták, még az aranyfogakat is eltávolították, majd a krematóriumokban illetve égetőgödörökben elégették.

A zsidóság ipari megsemmisítésének részleteit még 1942. január 20-án a Wannsee kastélyban tartott munkamegbeszélésen dolgozták ki a náci vezetők. A jegyzőkönyvet Adolf Eichmann vezette, aki, Európa többi országához hasonlóan, Magyarországon is felelős volt a deportálások megszervezéséért és kivitelezéséért. Kiállításunk, a vagon bejáratánál álló két alak, egy náci tiszt és egy magyar csendőr utal arra, hogy a német és a magyar állami gépezet kollaborálásának eredménye volt a rekordidő alatt lezajlott magyarországi deportálás.

A debreceni gettő elzáró kerítés (Debrecen, 1944 április vége)

A deportálások leállítására, a budapesti zsidóság

A normandiai partraszállást követően, nemzetközi nyomásra 1944. július 6-án Horthy Miklós kormányzó felfüggesztette a deportálásokat. Így a németek akarata ellenére a budapesti zsidóság, mintegy 200 000 ember elszállítását elhalasztották. Rajtuk kívül ekkor már csak munkaszolgálatban lévő zsidó férfiak voltak életben. A fővárosiak eddigre már többnyire csillaggal megjelölt, úgynevezett csillagos házakban éltek elsősorban az egész város területén. A csillagot a házak kapuja fölé helyezték el, ahogy a Nagydíófa utca 13. bejáratáról készült képen látható. Eichmann nem nyugodott bele Horthy döntésébe. Még két akciót hajtott végre, amely során további 2720 zsidót vittek Auschwitzba a kistarcsai és a sárvári internálótáborból. A magyar hatóságok és a fegyveres testületek segítségével azonban ennél több áldozat elhurcolását nem tudták már megoldani. Végül a németeknek sikerült rávenniük a kormányzót a deportálások augusztus végi folytatására, ám Románia bejelentette a háborúból való kiugrást, azaz hogy szembefordul a náci birodalommal. Ez Horthy kormányzót is óvatosságra készítette, így mégsem engedélyezte a deportálások folytatását, valamint tárgyalásokba kezdett a Szövetségesekkel, majd fegyverszüneti megállapodást írt alá a szövjetekkel. Válaszul a németek 1944. október 15-én elrabolták a kisebbik fiát, ezzel megzsarolták és arra kényszerítették, hogy adja át a hatalmat

a Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalom vezetőjének, Szálasi Ferencnek. A nyilasok szélsőségesen antiszemita politikája eredményeként a budapesti zsidóság csaknem fele elpusztult. November végén Budapesten létrehozták Európa utolsó gettóját, ahová 80 000 embert zsúfoltak össze. Az embertelen körülmények mellett a főváros ostromát kísérő bombatámadások is veszélyeztették a gettólakók életét. A nyilasok, ellenőrizetlen gyilkos portyáik során, ezrelék kísérték a Duna-partra és lötték a folyóba a védtelen embereket. Ma, a magyar Parlament mögött, a Duna-parton található „Cipők” szoborcsoport a nyilas uralom alatt a Dunába lött zsidó áldozatoknak állít emléket.

Auschwitz-Birkenau 1945. január 27-én szabadult fel. A 2005-ös ENSZ határozat alapján ez a nemzetközi holokauszt emléknap. A túlélőket különböző szervezetek segítették a fizikai és lelki regenerálódásban, hogy új életet tudjanak kezdeni, mivel a régi életük megsemmisült. A túlélők többsége családját, javait elveszítette, így a korábbi életüket nem tudták folytatni.

A háborús bűnösök felelősségre vonása az 1945-ben kezdődő nürnbergi perek óta a mai napig tart. Volt, akinek sikerült elszöknie valamely kiadatási egyezményrel nem rendelkező országba. Adolf Eichmann 1961-ben fogták el, és egy hónapokig tartó, nyilvános per során Jeruzsálemben ítélték halálra.

Klein házaspár a Wesselényi utcában, a pesti nagy gettóján felszabadulása napján (Budapest, 1945. január 18.)

Embermentők

Már 1943 közepére nyilvános tényvé vált, hogy a náci és csatlósai a zsidó nép szisztematikus elpusztításán dolgoznak az általuk elfoglalt területeken. Ennek ellenére a náci ellenes koalíció tagjai úgy gondolták, hogy pusztán a háború megnyerésével megoldódik a népirtás problémája is. Így, bár lett volna lehetőségük az Auschwitzhoz vezető vasútvonalak lebombázásra, ezt mégsem tették meg. Noha az üldözöttek megsegítésére létrehoztak egy-egy szervezetet, sok mentőakció nem történt.

Ezért még nagyobb hangsúlyt kap az a tény, hogy akadtak olyan emberek, akik az üldözötteket segítették; ki-ki a saját eszközeivel és lehetőségei szerint.

Az embermentőket általában négy csoportba soroljuk:

A semleges államok diplomatáinak viszonylag nagyobb mozgásterük volt, mégis sokszor csak saját hatáskörüket túllépve tudtak zsidókat menteni. Ilyen volt a svájci alkonzul, Carl Lutz, de ide soroljuk az olasz kereskedőt, Giorgio Perlascat is, aki magát spanyol diplomatának kiadva védelmezett több ezer veszélyben lévő embert. Az ő történetéből készült ifjúsági könyv, „A láthatatlan hős” kiadásához Az Élet Menete Alapítvány is hozzájárult. A vagonkiállításon szereplő kép, melyen Raoul Wallenberg diplomata látható munkatársaival, amint épp zsidó emberek megmentésén dolgoznak, a svéd nagykövetségen készült.

A keresztény egyházak nem léptek fel intézményesen az üldözöttek megsegítése érdekében, mégis akadtak az egyházakon belül olyanok, akik felhasználva a zárdák és lelkészségek kiterjedt rendszerét, emberek százait rejtették el biztonságos helyre. Ilyen volt például a vagonkiállításon is látható Sztelho Gábor evangélikus lelkész, aki a Jó Pásztor Misszió által fenntartott árvaházakban bújtatott főleg gyerekeket, vagy Schalkház (Salkaházi) Sára, szerzetes, akit zsidók bújtatásáért lőttek agyon a nyilaskeresztesek.

Ismert tény, hogy a magyar állami gépezet és ezzel együtt a csendőrség milyen szerepet

vállalt a magyar „deportálási rekord” felállításában, ám a hatósági személyek között is akadtak olyan jó érzésűek, mint Gidófalvy Lajos ezredes, aki igazolványokkal és élelemmel látta el a csillagos és az ún. védett, vagyis külföldi fennhatóság alatt lévő házak lakóit.

A negyedik, ám nem kevésbé fontos csoport a lakossági embermentés. Idetartoznak azok a magánemberek, akik kizárólag lelkiismeretüktől vezérelve, találékonyságukat és saját erőforrásaikat felhasználva segítettek az üldözötteken. Ilyen ismert példa volt a – kiállításunkon zongora mögött látható – gazdag és híres színész, Karády Katalin, aki villáiban, lakásaiban bújtatta az üldözötteket.

1953 óta Izrael Állama ezeknek az embermentő, nem zsidó származású embereknek a Világ Igaza kitüntetését adományozza, melyre a következő talmudi idézetet írják: „Aki egy életet megment, egy egész világot ment meg.” 2015 januárjáig 25 685 Világ Igaza kitüntetését adományoztak oda, ebből 823-at magyar állampolgároknak.

Róluk szól Az Élet Menete Alapítvány új weboldala: embermentok.eletmenete.hu

Gidófalvy Lajos
tisztviseelő, katonatiszt, főhadnagy
(Bögöz 1901. január 1. – Budapest, 1945. január)

www.eletmenete.hu

www.eletmenete.hu
www.embermentok.eletmenete.hu
www.facebook.com/menetealapitvany.azelet
info@eletmenete.hu
+36 30 215 4489

Képek forrása: Magyar Nemzeti Múzeum

NONPROFIT ZRT.

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

